

Tiia-Maria Tuominen

NAISEN MIEL, KOERAN PIER
Naisten vertaaminen eläimiin suomalaisissa sananlaskuissa

Informaatioteknologian ja viestinnän tiedekunta
Kandidaatintutkielma
Joulukuu 2019

TIIVISTELMÄ

Tiia-Maria Tuominen: Naisen miel, koeran pier : Naisten vertaaminen eläimiin suomalaisissa sananalaskuissa

Kandidaatintutkielma

Tampereen yliopisto

Suomen kielen tutkinto-ohjelma

Joulukuu 2019

Tutkin kandidaatintutkielmassani naisia ja eläimiä vertaavia sananalaskuja. Aineistona käytän kolmea eri vuosisadoilla julkaistua sananlaskukokoelmaa, joista ensimmäinen on pappi Henrik Florinuksen kokoama *Wanhain suomalaisten tavaliset ja suloiset sananlascut* (1702), toinen Elias Lönnrotin keräämä *Suomen Kansan Sananlaskuja* (1842) sekä kolmas Kari Laukkasen ja Pekka Hakamiehen toimittama teos *Sananlaskut* (1978). Tutkimuskysymyksiäni on kolme. Haluan selvittää, mihin eläimiin naisia verrataan suomalaisissa sananalaskuissa, mitä vertaukset eläimiin kertovat naisista tyttärinä, naimattomina naisina, miniöinä ja vaimoina sekä mikä on sananlaskujen mukaan naisen merkitys perheyhteisössä.

Tutkimukseni metodina käytän laadullista sisällönanalyysia. Käytän apuna metaforan ja prototyypin teoriaa, koska sananlaskut ovat pääasiassa kuvainnollisia. Olen jakanut sananlaskut kategorioihin havaintojeni perusteella. Jotkut sananlaskut toistuvat jokaisessa aineistoni teoksessa monena eri versiona, joten analysoin sananlaskun vain sen ensimmäisessä esiintymisyhteydessään. En myöskään ota tutkimukseeni mukaan pelkästään metaforisia sananlaskuja, vaan ainoastaan ne, jotka viittaavat naiseen suoraan. Heijastan tutkimustani aiempaan tutkimukseen, mitä sananlaskujen naisista on tehty, vaikkakin suomen kielen osalta tutkimus on ollut melko vähäistä. Otan huomioon myös eläinten merkityksen suomalaisessa kulttuurissa.

Analyysini osoittaa, että aineistossani on 72 erilaista naisia ja eläimiä vertaavia sananlaskuja. Eri eläimiä on 15. Suosituimpia eläimiä ovat ne, jotka olivat maatalousyhteiskunnassa tärkeimpiä. Hevonen on kaikkein yleisin, sillä tytärten naittamista verrataan esimerkiksi hevoskauppoihin ja vaimon pitoa hevosen pitoon. Välillä hevonen nostetaan naista korkeammalle. Peto- ja riistaeläinten lukumäärä on vähäisempi. Tytärtä verrataan hyödyttöminä pidettyihin eläimiin kuten vuoheen. Nuoren naisen tavoite on naimakauppojen kautta saada paikka yhteisössä. Miniän rooli miehen talossa on vaikea ja kahlittu kuin eläimellä. Vaimon asema on vahvin, mutta häntä pidetään haukkuvana koirana, hänen ulkonäköään arvostellaan, hänen järkeään vähätellään eikä hän saa käyttää valtaa miehen yli, tai hänet leimataan pahaksi sudeksi tai karhuksi. Sananlaskut myös kehottavat pääsemään pahasta vaimosta eroon. Äideistä ei ole ollenkaan suoria eläinvertauksia. Eläinten positiivisia ominaisuuksia ei verrata naiseen, paitsi yhdessä linnun laulua ja tyttären talontöitä. Suurin osa sananalaskuista on ilmeisesti peräisin kristilliseltä ajalta, koska esikristillinen pakanallinen ajatusmaailma käsitti ihmisten ja eläinten suhteen tasavertaiseksi eikä hyötyväksi, toisin kuin maatalousyhteiskunta.

Avainsanat: paremiologia, sananlaskut, sananlaskututkimus, folkloristiikka, sosiolingvistiikka, sisällönanalyysi

Tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -ohjelmalla.

SISÄLLYS

1 JOHDANTO	4
2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUSAINEISTO	6
2.1 Tutkimuskysymykset	6
2.2 Tutkimusaineisto	6
3 TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMETODI	8
3.1 Sananlaskujen merkitys	8
3.1.1 Sananlaskujen metaforisuus ja prototyypisyys	8
3.1.2 Sananlaskujen keräämisen ja tutkimuksen historiaa	9
3.1.3 Sananlaskujen periytyminen	10
3.2 Eläin suomalaisessa kulttuurissa	11
3.3 Aikaisemmat tutkimukset	12
3.4 Tutkimusmetodi ja sisällönanalyysi	13
4 NAISTEN VERTAAMINEN ELÄIMIIN SUOMALAISSA SANANLASKUISSA	15
4.1 Eläimet, joihin naisia verrataan	15
4.1.1 Kotieläimet	16
4.1.2 Villieläimet, linnut ja kalat	19
4.2 Naisten elämänvaiheet vertauksissa	20
4.2.1 Tyttäret	20
4.2.2 Naimattomat naiset	21
4.2.3 Miniät	22
4.2.4 Vaimot	22
4.3 Naisen asema ja arvo perheyhteisössä	23
4.3.1 Naisen asema	23
4.3.2 Naisen arvo – tavoitteena naisesta eroon pääseminen	25
5 PÄÄTÄNTÖ	26
LÄHTEET	29
LIITE 1: NAISIA JA ELÄIMIÄ VERTAAVAT SANANLASKUT AINEISTOSSA	

1 JOHDANTO

Tutkin kandidaatintutkielmassani naisten ja eläinten vertaamista toisiinsa suomalaisissa sananlaskuissa. Aihe on varsin olennainen sananlaskujen tyyliässä luoda käsitystä aikansa arvoista. Ne kertovat naisen asemasta perheyhteisössä, mutta myös ihanteesta, millainen kunnan ihmisen tuli olla. Agraari- eli maatalousyhteiskunnassa myös eläinten merkitys oli suurempi kuin nykyään, ja niiden ominaisuuksia helposti siirrettiin kielikuviin. Sananlaskut ovat siis kielellinen näkökulma historiaan. Olen kiinnostunut erityisesti kielihistoriasta, sociolingvistiikasta, folkloristiikasta ja kulttuurintutkimuksesta, koska ne auttavat ymmärtämään ympäröivää maailmaa ja sen ihmisiä.

Sananlaskut ovat jonkin yhteisön tuottamia ilmaisuja ja kertovat jonkin ilmiön olemassaolosta kyseisenä aikana, mutta eivät kuitenkaan selitä tai perustele mitään ilmiötä. Ne eivät myöskään välttämättä edusta todellista ajankuvaa, koska on otettava huomioon niiden puhujat, kerääjät ja julkaisijat. Folkloristinen näkökulma määrittelee sananlaskun lyhyeksi ja suhteellisen itsenäiseksi väitteeksi, käskyksi tai toteamukseksi, jonka ihmiset tuntevat ja jota he käyttävät jokapäiväisessä puheessa tai puheen kaltaisessa kirjoituksessa (Granbom-Herranen 2012: 174, 166). Sananlaskut kuuluvat sananparseihin, kuten myös puheenparret eli fraasit ja sutkautukset. Toisin kuin sananlaskut, puheenparret ovat epäitsenäisiä vertauksia, metaforia ja kiertoilmauksia, jotka mukautuvat lauseyhteyteensä. Sutkautukset ovat puolestaan tilannerepliekejä ja sanomuksia. (Tieteen termipankki 2019.)

Osa suomen kielen sananlaskuista on syntynyt täysin suomalaisessa kulttuuripiirissä, mutta niissä on myös paljon kulttuurivirtausten mukana tullutta lainaa suullisesta perinnöstä ja käännöskirjallisuudesta vuosisatojen ja -tuhansien varrelta. Kansanperinnettä on pidetty pakanallisena ja tuomitavana kristinuskon vaikutuspiirissä, mutta sananlaskuja on arvostettu, koska niitä on Raamatussakin. (Häkkinen 2002, 55–56.) Hyvin vanhat sananlaskut ovat yleismaailmallisia, mutta muotoutuneet kulttuuriympäristöönsä sopiviksi, kuten esimerkiksi sumerialaisesta nuolenpääkirjoituksesta tulkittu *kun kissa on poissa, hiiret hyppivät pöydillä* ja ugandalaisen Nyoro-heimon *kun isäntä on poissa, kiipeävät sammakot taloon* (Lauhakangas 2013: 16). Sananlaskut ovat sarjatuotteita, jotka syntyvät valmiiden mallien ja muottien mukaan, kuten esimerkiksi *kyllä lehmä ruakkijas tuntee* ja *kyllä sika syytteliänsä tuntoo* (Kuusi 2017). Tämän vuoksi saman merkityksen sisältävät sananlaskut esiintyvät sananlaskukokoelmissa yleensä useita kertoja eri versioina.

Paremiografia merkitsee sananlaskujen keruuta ja paremiologia niiden tutkimusta. Sananlaskujen käyttäjäryhmä voi määriytyä sosiaalisen aseman, ammatin, etnisen taustan, kielen tai muun ryhmää yhdistävän piirteen kautta. Suomessa on myös ruotsinkielisiä suomenruotsalaisia sananlaskuja.

Ennen itsenäisyyden aikaa eli vuotta 1917 Suomessa kirjalliseen perinteeseen kuuluivat erityisesti suomenruotsalaiset ja ruotsalaiset sananlaskut. (Granbom-Herranen 2012: 166.)

Sananlaskututkimus on 1990-luvulta asti ollut usean tieteenalan kohteena, kuten kielitieteissä, taloustieteessä, kasvatustieteessä, kirjallisuustieteessä, yhteiskuntatieteissä ja teologiassa. 1600- ja 1700-luvuilla sananlaskut olivat yksi perustelu suomen kielen nostolla ruotsin kielen rinnalle, 1800-luvulla niistä tuli arvokasta perinnettä ja 1900-luvulla ne saivat kansanviisauden statuksen. Nyt kansainvälistymisen myötä on uusi tarve kansallisen viisauden esilletuontiin, koska yhteiskunta muuttuu jatkuvasti. (Granbom-Herranen 2012: 173–176.)

Käytän tutkimuksessani kolmea sananlaskukokoelmaa, jotka on kerätty ja julkaistu eri vuosisadoilla, 1700–1900-luvuilla. Ensimmäisen kokoelman *Wanhain suomalaisten tawaliset ja sulaiset sananlascut* (1702) on koonnut pappi Henric Florinus, toisen teoksen *Suomen Kansan Sananlaskuja* (1842) keräsi Elias Lönnrot ja kolmannen *Sananlaskut*-kokoelman toimittivat Kari Laukkanen ja Pekka Hakamies (1978). Tällä tavalla sananlaskuista pystyy saamaan laajemman käsityksen niin ajallisesti kuin paikallisesti, kuin vain yhtä kokoelmateosta tutkimalla.

Tutkielmani toisessa luvussa esittelen tarkemmin tutkimuskysymykseni ja tutkimusaineistoni. Kolmannessa luvussa kerron sananlaskujen historiasta ja merkityksestä ihmisille, eläimistä suomalaisessa kulttuurissa, aikaisemmista tutkimuksista ja tutkimusmetodistani. Neljännessä luvussa tutkin sisällönanalyysin kautta aineistoni sananlaskuja ja jaottelen ne naisten elämänvaiheisiin ja heidän merkitykseensä perheyhteisössä ja yhteiskunnassa. Viidennessä eli viimeisessä luvussa kokoan tulokset ja teen päätelmät niiden mukaan.

2 TUTKIMUSKYSYMYKSET JA TUTKIMUSAINEISTO

Tässä luvussa esittelen kolme tutkimuskysymystäni ja esittelen kolme sananlaskukokoelmaa, joita käytän aineistona etsiessäni naisia ja eläimiä vertaavia sananlaskuja.

2.1 Tutkimuskysymykset

Suomalaisia sananlaskuja luettaessa naisen merkitys näkyy oletuksissa, millainen hän on tai millainen hänen tulisi olla sen hetkisessä asemassaan. Koska teemaan liittyviä sananlaskuja on aineistossa todella runsaasti, rajaan tutkimuskysymykseni sananlaskuihin, joissa naista verrataan johonkin eläimeen tai sen ominaisuuteen. Tämä kategoria edustaa melko kattavasti kaikkien sananlaskujen tyyliä naisia kohtaan ja myös suhtautumista eläimiin.

Tutkimuskysymykseni ovat:

1. Mihin eläimiin naisia verrataan suomalaisissa sananlaskuissa?
2. Mitä vertaukset eläimiin kertovat naisista tyttärinä, naimattomina naisina, miniöinä ja vaimoina?
3. Mikä on sananlaskujen mukaan naisen merkitys perheyhteisössä?

2.2 Tutkimusaineisto

Aineistona käytän eri vuosisadoilla ilmestynyttä kirjallisuutta sananlaskuista sekä aiempaa tutkimusta aiheeseen liittyen. Tutkittavaksi sananlaskukokoelmaksi olen valinnut Henrik Florinuksen *Wanhain suomalaisten tavaliset ja suloiset sananlascut* (1702) Elias Lönnrotin *Suomen Kansan Sananlaskuja* (1842) sekä Kari Laukkasen ja Pekka Hakamiehen toimittaman *Sananlaskut* (1978).

Henrik Florinuksen *Wanhain suomalaisten tavaliset ja suloiset sananlascut, mahdollisuuden jälkeen monialda cootut, ja nyt wastudest ahkerudella enätyt* (1702) on ensimmäinen Suomessa painettu sananlaskukokoelma ja kansanperinteen muistomerkki. Florinus ja teoksen kaksi muuta toimittajaa Petri ja Gabriel Tammelinus olivat pappeja ja uskonnollisia kirjailijoita. Teoksessa on noin 1518 sananlaskua, joista 762 on kalevalamittaisia. Se todistaa yleisestä aiemmin Suomessa levinneestä kalevalakielen nelitrokeisesta runomitasta. (Kuusi 1987: 1–2, 10–11.)

Elias Lönnrotilla oli jo *Kalevalan* (1835) jälkeen tekeillä kokoelmateos *Suomen Kansan Sananlaskuja* (1842). Lönnrotia ennen sananlaskuja oli kerätty ja julkaistu noin 2000. *Suomen kansan sananlaskuja* sisältää aakkosjärjestyksessä 7077 sananlaskua lähes kaikilta Suomen murrealueilta, mutta toisintojakin on mukana noin 170. Kokoelma on saanut jonkin verran kritiikkiä siitä, että jotkut

sananlaskut ovat Lönnrotin kalevalaistamia (Kuusi 1990, 6). Lönnrotin Teos oli kuitenkin merkittävin sananlaskukokoelma 1900-luvulle asti (Kaukonen 1981, 5). Lönnrot kirjoittaa Alkulauseessa: *Muutamia sananlaskuja löytyy, jotka ehkä lienevät ruotsista kotoperää, toisia, jotka ovat hyvinki raamatun sukua; mutta olkoot vaikka mistä, kun kerran ovat suomalaisiksi sananlaskuiksi kääntyneet, niin niitä ei enää sovi toisten joukosta erottaa* (Lönnrot 1981 [1842]: 8).

Kari Laukkasen ja Pekka Hakamiehen toimittama *Sananlaskut* (2017 [1978]) sisältää lähes 16 000 suomenkielistä sananpartta vuosilta 1836–1959. Kokoelman ainekset poimittiin 20 vuoden aikana kerätyistä noin 300 000 toisinnosta. Sananlaskut on julkaistu alkuperäisten käsinkirjoitettujen muistiinpanojen mukaisesti, ja niiden perään on merkitty keruupaikka. Suurin osa sananparsista on selviä merkitykseltään, mutta jotkut niistä ovat joskus mahdottomia selittää, koska monikäyttöisyys on tyypillistä sananlaskuille (Laukkanen 1978). Itse en erottele tutkimuksessani sananlaskuja murteiden tai paikkojen mukaan. Laukkasen ja Hakamiehen teos on myös niin laaja, että olen ottanut haku-sanoikseni vain ne naisen nimitykset, jotka esiintyvät teoksessa useimmin, eli *akka, emäntä, miniä, morsian, muija, nainen, neiti, neito, piika, tyttö, tytär, vaimo, äiti ja ämmä*.

3 TEORIATAUSTA JA TUTKIMUSMETODI

Tässä luvussa kerron yleisesti sananlaskujen merkityksestä ihmisille. Ensiksi selvennän niiden metaforisuutta eli kielikuvallisuutta ja prototyyppisyyttä, sitten kerron sananlaskujen keräämisen ja tutkimuksen historiasta sekä sananlaskujen periytymisestä sukupolvelta toiselle. Koska tutkielmani aihe koskee naisten lisäksi myös eläimiä, annan esimerkkejä ajassa muuttuneista eläinkäsityksistä suomalaisessa kulttuurissa. Lopuksi teen katsauksen joihinkin aiempiin tutkimuksiin, mitä erityisesti sananlaskujen naiskuvasta on tehty ja esittelen tavan, jolla olen aineistoni kerännyt ja miten sitä analysoin sisällönanalyysin kautta.

3.1 Sananlaskujen merkitys

Sananlaskun merkitys ei ole aina selvä, vaan se saattaa olla myös tapa ilmaista jokin asia toisin sanoin kuvainnollisesti. Sananlaskut ovat olleet merkittäviä ihmisille vuosisatojen ajan tiedonvälittämisen apuna. Tutkijat ovat olleet kiinnostuneita sananlaskujen keräämisestä, koska sitä kautta voi tallentaa kielellistä tietoa alueen historiasta.

3.1.1 Sananlaskujen metaforisuus ja prototyyppisyys

Sananlaskut ovat pääasiassa metaforisia. Metafora on kuvainnollinen ilmaisu eli kielikuva, jossa sanallinen ja kirjaimellinen merkitys ovat erilaisia. Siinä jonkin ilmauksen ominaisuudet ovat siirtyneet toiselle ilmaukselle (Kuiri 2012: 91). Metafora kertoo sanoja enemmän puhujan tunteista, asenteista ja suhtautumisesta puheenaiheeseen. Puhuja käyttää silloin jotakin jollekin oliolle kuuluvaa nimitystä, jonka hän kokee yhtäläiseksi puheenaiheensa kanssa, kuten *vanha kettu*, joka symboloi ovelaa, tarkkaavaista ja kokemuksista viisastunutta persoona. Ihminen saattaa nähdä jonkin eläimen ominaisuuden inhimillisenä, jota hän pitää hyvänä tai pahana piirteenä. (Häkkinen 2002: 49–50.)

Eläimet ovat suosittuja vertauskuvien lähteitä. Erityisesti kotieläimiä ihmiset ovat vuosituhansia tarkkailleet lähietäisyydeltä. Esimerkiksi sika viittaa usein huonoihin käytöstapoihin ja epäsiisyyteen ja on näin ollen halventava vertaus. Eläimen ominaisuus saattaa olla myös kuviteltu, kuten tyhmä kana, kiukkuinen ampiainen, hidas etana, vahva karhu, arka jänis, ahkera muurahainen, lauhkea lammas tai julma susi. Eläimeen liitetty mielikuva saattaa myös muuttua. Esimerkiksi susi on vanhastaan mielletty erittäin negatiiviseksi eläimeksi, ja jos susi ei kuulu edes laumaan vaan on *yksinäinen susi*, se on kaikkein surkein olento. Nykyään yksinäinen susi saattaa puolestaan merkitä vahvaa selviytyjää. (Häkkinen 2002: 50–53.)

Prototyypisyys kuvaa sitä, millä tavalla ihmiset jaottelevat kognitiivisesti olioita eri kategori-
oihin ja mikä niistä on kunkin kategorian edustavin jäsen. Esimerkiksi lintua ajatellessa mieleen tulee
todennäköisesti enemmän peipponen kuin pingviini. Ihanteellinen prototyyppi sisältää siis kaikki
tietylle oliolle tunnusomaiset piirteet, vaikka vaihtelua eri ympäristöissä eläneiden ihmisen kesken on
myös. (Kuiiri 2012: 40–43.) Prototyypin avulla voi ymmärtää sanan merkitystä tietyssä yhteisössä.
Tutkielmani sananlaskujen eläinkäsitys on melko prototyyppinen ja pohjautuu käsityksiin suomalai-
sista koti- ja villieläimistä ja niiden luonteenpiirteistä, kuten edellisen kappaleen eläinesimerkeissä.

3.1.2 Sananlaskujen keräämisen ja tutkimuksen historiaa

Sananlaskut kuvaavat elämänhallintaa, tunteita, itsetuntoa ja elämänasenteita. Suomessa ne ovat
yleensä käytännönläheisiä ja koskevat vuodentuloa, työnteko ja säätä, mutta myös ihmisten hyveitä
ja ihanteita. Mukana ei ole kuitenkaan paljoa ymmärrystä ihmissuhteille ja tunteiden ilmaisulle. Se
johtuu luultavasti siitä, että elämä oli ennen rankkaa ja jokapäiväistä selviytymistä. (Keltikangas-
Järvinen 2010: 23.)

Suomalaiset sananlaskut ovat aina olleet yhteydessä yhteiskunnallisiin ja yleismaailmallisiin
virtauksiin. Murrosvaiheet ovat olleet suomalaisten sananlaskujen tutkimuksen aikaa, sillä sellaisina
aikoina kansa hakee omaa identiteettiään. (Granbom-Herranen 2012: 165.) Suomenkieliset sananlas-
kut ovat olleet muuttumattomia kyseenalaistamattomia totuuksia. Niistä tärkeimmät ovat peräisin Ka-
levalasta ja toiseksi tärkeimmät Raamatusta. Kalevalamitasta tuli myös aitojen ja alkuperäisten sa-
nanlaskujen tunnus. (Granbom-Herranen 2012: 175.)

Raamatun sananlaskut ovat olleet tunnettuja suomenkieliselle kansalle puhutussa muodossa.
1500-luvulla suomen puhekieltä kehitettiin kirjalliseen muotoon, vaikkakaan lukutaito ei ollut yleistä.
Uraauurtava tekijä oli Mikael Agricola, joka levitti uskonpuhdistuksen aatetta. Hänen 877-sivuinen
teoksensa *Rucouskiria Bibliasta* (1544) sisältää sekä raamatullisia että myös suomalaisia sananlas-
kuja. Euroopassa oli jo painettu joitakin sananlaskukokoelmia, ja Agricolakin oli suunnitellut julkai-
sevansa sellaisen, koska sananlaskut elävöittivät tekstiä ja puhetta. Agricolan oppi-isä Martin Luthe-
rin mukaan sananlaskut olivat lähtöisin Jumalan teoista, ja tämä ajatus siirtyi myös Agricolan teks-
teihin. (Granbom-Herranen 2012: 166–168; Kuusi 1990: 452–454.)

Pappi Henrik Florinus laati *Wanhan Suomalaisten Tawaliset ja Suloiset Sananlascut* (1702) -
kokoelman 1600-luvun lopulla, jolloin luterilainen usko ja papisto vakiinnutti paikkaansa Suomen
alueella. Vaikka kansan käyttämät sananlaskut eivät olleet peräisin Raamatusta, ne kertoivat kansan
taidoista ja viisaudesta. Papisto koki tarpeelliseksi kansan valistamisen niiden avulla. 1700-luvulla
säätyläisyydestä huolimatta samanarvoisuus oli tärkeä aate. (Granbom-Herranen 2012: 168.) Tänä

aikana alkoi korostua myös ajatus suomen kielen merkittävydestä, kuten lakien ja näytelmien suomentamisesta raamatun lisäksi, ja suomen kielen opettamisesta (Kuusi 1990: 456).

Osana Venäjän keisarikuntaa vuosina 1809–1917 suurin osa Suomen alueella asuneista ihmisistä oli suomenkielistä rahvasta. Tämä Suomen autonomian ajanjakso mahdollisti valtion tukeman kansallisen kansanperinteen tallentamisen ja tutkimisen. Vuonna 1827 Turun suuressa tulipalossa tuhoutui kuitenkin suuri osa Turun Akatemiassa säilytetyistä julkaisuista ja käsikirjoituksista, joiden joukossa oli myös arvokasta sananlaskuaineistoa. Pian sen jälkeen Elias Lönnrot aloitti keräämään kansanrunoutta, josta hän toimitti kokoelmansa *Suomen Kansan Sananlaskuja* (1842). Keräämistä mahdollistivat myös maan kulkuyhteyksien parantuminen. (Granbom-Herranen 2012: 169.)

1800-luvun puolivälissä papiston lisäksi sananlaskuja alkoivat kerätä myös opiskelijat ja tutkijat. Merkittävin suomalainen sananlaskututkija 1900-luvun puolivälistä vuosisadan loppuun on ollut Matti Kuusi. Hän tarkastelee sananlaskuja kansanluonteen kuvaajina kansanpsykologian näkökulmasta. Hänen aikanaan kiinnostuksenkohteina olivat sananlaskujen historiallinen selvitys, niiden esiintymistiheys ja toisinnot, alueelliset vertailut ja syntyajat, kulkeutuminen paikasta toiseen ja kansainväliset lainat (Granbom-Herranen 2012: 172–173).

3.1.3 Sananlaskujen periytyminen

Sananlaskut ovat jokapäiväistä perinnettä ja siirtyneet sukupolvelta toiselle perheen ja naapuruston puheen kautta (Granbom-Herranen 2010: 94). Suomessa 1800-luvulla enemmistö muodostui maaseudun ja kaupunkien työväestöstä. Yhteiskunnassa, jossa ei ollut kirjoitettua tietoa tai oppivelvollisuutta, kodin kasvatuspuheen merkitys korostui. Kun maatalous oli pääelinkeino, lapset usein osallistuivat jokapäiväisiin töihin aikuisten kanssa. (Granbom-Herranen 2008: 273.) Lapset oppivat yhteiskunnan tavat, normit ja asenteet helposti sananlaskujen muodossa. Sananlaskut eivät kuitenkaan ole vain tiedon välittämisen apuna, sillä niihin sekoittuu myös sosiokulttuurinen konteksti, ihmiset, tunteet ja eri tilanteiden informaatio. Lapsuudessa metaforisuus ei ole tärkeää, sillä lapset yhdistävät toisiinsa sananlaskun kuulemisen tilanteen ja sen puhujan, minkä he muistavat myöhemmin elämässään. (Granbom-Herranen 2010: 97–100.)

Suomen kielen historiassa sananlaskujen käyttö on hyvin sukupuolittunutta. Sananlaskut ovat syntyneet patriarkalisessa yhteiskunnassa ja ovat näin ollen maskuliinista puhetta. Granbom-Herranen toteuttaman tutkimuksen mukaan sananlaskut ovat kuitenkin pääosin yhdistetty naisten puheeseen. Naiset ovat olleet tärkeimpiä auktoriteetteja lasten jokapäiväisessä elämässä, nimittäin äitejä ja isoäitejä. (Granbom-Herranen 2010: 98.) Toisaalta Suomessa sananlaskujen kertojat olivat 1900-lu-

vulle asti useimmiten miehiä, koska kerääjät kohtasivat matkoillaan pääasiallisesti miesten arjen. Nainen näkyy sananlaskuissa lähinnä väheksyttävänä. On kuitenkin otettava huomioon, että julkaistuissa sananlaskukokoelmissa on aina mukana kokoelman tekijän valinnat. (Granbom-Herranen 2012: 167.)

On myös yleistä, että kerääjät ovat erehdyksissä tai kainostellen muuttelleet alkuperäisiä sananlaskuja. Vanhimmat sananparret ovat pappien keräämiä, ja he ovat myös karsineet aineistoaan kristillisen siveyden mukaan. Lisäksi on normaalia, että vuosisadassa noin kolmannes sananparsista häviää tai väistyy uudempien tieltä, kun niiden merkitystä ei enää tunneta tai sanoma ei ole ajankohtainen. (Kuusi 1990: 6–7.) Mikael Agricola kirjoitti, että *mikään ei takaa sananlaskujen kuolemattomuutta niin kuin niiden alinomainen käyttö ja se että niihin säilytetään kunkin ajan tapahtumista saatu kokemus* (Kuusi 1990: 452).

3.2 Eläin suomalaisessa kulttuurissa

Ihmisen ja riistaeläimen suhde on hyvin pitkä, sillä esimerkiksi suomalaisten ja muiden pohjoisten alueiden ravinto on ollut nykyaikaan asti pääasiassa eläinperäistä. Esikristillisenä aikana ihmisten ja saaliseläinten suhde oli yhteistoiminnallista ja tasavertaista: käsitys oli, että eläimet antautuivat metsästetyiksi ja saivat vastineeksi kohtelun persoonina. Uskottiin, että ihmisten ja eläinten sielut olivat uudelleensyntymän pyörässä. Ihmisen olemassaolo oli eläimestä riippuvainen. Vasta karjanhoidon, maanviljelyn ja kristinuskon aatteiden myötä ihmisten käsitemaailma muuttui, ja eläimiä alettiin kasvatkaa ja jalostaa yksinomaan hyötykäyttöön. (Ylimaunu 2002: 115–122.)

Viimeistään 1500-luvulla sivistyneistö jakoi eläimet hyvä-paha-jaon mukaisesti hyöty- ja haittaeläimiin. Pedot olivat pahimpia. Suomen pahimmiksi pedoiksi nimitettiin 1800-luvulla susi, karhu ja hylje, ja ne pyrittiin hävittämään kokonaan. Eläinräökkäys oli kuitenkin tuomittavaa. Esimerkiksi opetustarkoitukseen tehdyissä tarinoissa eläimen huonosta kohtelusta koki itse piinallisen kohtalon. (Ylimaunu 2002: 123–127.)

Vasta teollistumisen ja kaupungistumisen aikana ihmisen ja eläimen suhde muuttui radikaalisti, ja ihmisen riippuvuussuhde luontoon ja eläimiin hävisi. Vastareaktionä luonnonvarojen hyötykäyttöön syntyi eläin- ja ympäristönsuojelu. Pieniä riista- ja petokantoja rauhoitettiin, jotta ne säilyisivät. Metsästäjistä tuli riistanhoitajia. Tämä elinkeinorakenteen muuttuminen on johtanut siihen, ettei ihmisen koe enää välttämättä olevansa osa luontoa. Media puolestaan inhimillistää eläimiä, ja joistakin eläimistä on tullut erilaisten aatteiden symboleja. (Ylimaunu 2002: 127–130.)

3.3 Aikaisemmat tutkimukset

Tutkija Mila Engelbergin mukaan naisia kommentoidaan yleisesti maailman puheenparsissa negatiivisesti, jopa vihamielisesti. Leidenin yliopiston kulttuurinvälisyyden ja kirjallisuuden tutkimuksen professori Mineke Schipper on koonnut tuhansia esimerkkejä 240 kielellä naisia käsittelevistä sananlaskuista, joista vanhimmat ovat peräisin 4000 vuoden takaa sumerialaisista savitauluista. Sukupuolten välistä hierarkiaa korostetaan toistuvasti esimerkiksi sillä, miten naisten tulisi olla pienempiä, tietämättömpiä ja hiljaisempia kuin miesten. Vain äitien rooli poikkeaa kielteisyydestä, koska heidän sijansa on olla väsymättömiä lapsista huolehtijoita. Kuitenkin jo sumerialaisissa sananlaskuissa puhutaan siitä, että naisten työ on kovempaa kuin kenenkään muun, koska hän huolehtii miehestä kokonaan. (Engelberg 2006: 66–68.)

Suomessa sananlaskuista on tehty tutkimusta ennenkin ja niiden naiskuvasta jonkin verran, mutta enimmäkseen tutkimus on ollut maailmanlaajuista, kuten esimerkiksi kohteena yleisesti naiset kaikissa kulttuureissa tai Raamatun sananlaskujen kirjassa. Suomen kielen alalla tutkimusta ei ole paljoa. Vertailevan tutkimuksen toteutti Matti Kuusi teoksessaan *Naisen arvo Suomen ja Ambomaan sananlaskustossa* (1971), jossa Ambomaalaiset sananlaskut kuvasivat naista positiivisemmin kuin suomalaiset.

Laajan tutkimuksen naisten arvostuksesta suomalaisissa sananparsissa on tehnyt Kyllikki Övermark Uppsalan yliopistossa (2015). Hän on tutkinut *Suomen kansan sananparsikirjan* (1995) kaikki 8555 sananpartta ja käyttänyt monipuolisia tutkimuskysymyksiä. Tuloksista selvisi, että mies mainitaan sananparsissa useammin kuin nainen, ja naimisissa olevaan naiseen suhtaudutaan negatiivisemmin kuin naimattomaan, joka taas on miehen arvottamaa kauppatavaraa, ja jonka hyviä ominaisuuksia ovat kauneus, siveys ja kuuliaisuus. Naisen paikka on koti ja hänen asemansa on olla miehen alapuolella. Äiti mainitaan aineistossa useammin kuin joka toisessa sananparressa neutraalisti. Agraaritalouden kotieläinten hierarkiassa naista arvostetaan ja verrataan hyvään hevoseen. Minua kiinnostaa erityisesti tämä vertailu, sillä omassa aineistossani nainen ei niinkään ole verrattavissa hyvään hevoseen, vaan hevonen asetetaan jopa naisen yläpuolelle (ks. luvut 4.1.1 ja 4.2.4). Övermarkin tutkimuksessa eläinten ja naisten välistä vertaamista ei suuremmin korosteta, mutta todetaan, että hevonen on talon tärkein ja arvokkain eläin ja kuuluu miehelle, kun taas naisen eläin on lehmä, joka on tarpeellinen mutta ei yhtä arvokas (Övermark 2015: 37).

Eräänlaista tutkimusta sananlaskuista edustaa suomalaisen temperamentin tutkija ja tietokirjailija Liisa Keltikangas-Järvinen. Hänen teoksensa *Tunne itsesi, suomalainen* (2010[2000]) käsittelee suomalaisia sananlaskuja psykologisen tiedon valossa. Hän on poiminut Laukkasen & Hakamiehen (1978) *Sananlaskut*-teoksesta – joka on myös aineistoni kolmas kokoelmateos – kaikki ihmisyyteen

liittyvät sananlaskut. Hänen mukaansa kansanluonne kuuluu niihin arkielämän käsitteisiin, joita tiede ei tunne, koska se on niin epämääräinen käsite. Yleensä se ymmärretään jonkin kansan stereotyyppiseksi tuntomerkeiksi, jotka erottavat kansan toisesta. Yksilöiden vaihtelu on kuitenkin kansojen välistä vaihtelua suurempi, vaikka ihmiset olisivat yksimielisiä stereotypioista. Ennen kaikkea kansanluonne on kulttuurin aikaansaamaa yhdenmukaisuutta kansalaisten välillä ja tuo turvallisuuden tunnetta. Sananlaskut ovat siis yksi näkökulma kulttuuriin. (Keltikangas-Järvinen 2010: 21–23.)

3.4 Tutkimusmetodi ja sisällönanalyysi

Olen lukenut läpi aineistokirjallisuuden ja kerännyt kaikki naisiin viittaavat sananlaskut. Sen myötä olen havainnut runsaan eläimiin viittaavan kategorian, johon olen tutkimukseni kohdistanut. Aineistoa on rajauksesta huolimatta paljon. Jotkut sananlaskut esiintyvät jokaisessa aineistoni teoksessa, joskus myös eri murteilla tai hieman eri versioina. Siksi esittelen analyysissäni sananlaskun vain ensimmäisessä esiintymisyhteydessään. Lisäksi sisällytän tutkimukseeni vain ne, jotka viittaavat naisiin suoraan. En siis ole ottanut mukaan täysin metaforisia *mitä emä edellä, sitä porsaas perässä* -tyylisiä sananlaskuja, vaikka tämän esimerkin voisi kuvainnollisesti tulkita viittaavan äitiin ja lapsiin.

Koska käytin Laukkasen ja Hakamiehen laajassa *Sananlaskut*-teoksessa useimmin esiintyviä yleisiä naisen nimityksiä *akka*, *emäntä*, *miniä*, *morsian*, *muija*, *nainen*, *neiti*, *neito*, *piika*, *tyttö*, *tytär*, *vaimo*, *äiti* ja *ämmä*, päätin rajata myös muun aineiston samoihin hakusanoihin. Suljin pois muut sukulaisuussanat, kuten sisaren, tädin ja isoäidin, koska ne kuvastavat enemmän sukulaisuussuhdetta kuin naista yleensä eikä niillä muutenkaan löytynyt paljoa eläinvertauksia. Hakusanoilla *rouva* en löytänyt yhtään sananlaskua. Se kuuluu samaan kategoriaan kuin *neiti*, jolla löytyi vain yksi sananlasku Lönnrotin kokoelmasta (1842). Nämä kaksi nimitystä ovat nykyaikaisempia nimiä naimisissa olevalle ja naimattomalle naiselle, mutta ovat viime vuosikymmeninä jääneet vähemmälle käytölle, jonka vuoksi niitä ei luultavasti sananlaskuissa esiinny.

Jotkut nimitykset ovat voineet ajan myötä muuttua. *Ämmä* on vanha itämerensuomalainen sana, joka alun perin merkitsi *isoäitiä*. Joidenkin sanakirjalähteiden mukaan myös *akka*-sanalla on ollut sama merkitys. Nykyään kumpikin näistä merkitsee yleensä vanhaa naista eikä ole kovin kohtelias nimitys. (Vehmaskoski 1989.) Nimitys *piika* tarkoitti ainakin 1600-luvulla naimattomaksi jäänyttä talontytärtä, ja samoin kuin naimatonta miestä tarkoittava *renki*, kummankin täytyi totella ja kunnioittaa vanhempiaan ja ylempiään. Erilaiset palvelustyöt olivat silloin osa kaikkien arkipäivää. (Miettinen 2012: 81.)

Tutkimukseni on pääasiassa kvalitatiivista eli laadullista tutkimusta, koska naisten ja eläinten vertaamisessa on otettava huomioon sananlaskujen pääasiallinen käyttöympäristö maatalousyhteisössä. Kvantitatiivinen eli määrällinen osuus on heti analyysiosion alussa oleva taulukko, johon olen listannut kaikki aineistossani ilmestyvät eläimet ja niiden lukumäärät.

Käytän metodina pääasiassa sisällönanalyysia, jota voidaan käyttää muun muassa inhimillisen vuorovaikutuksen, ihmisten kokemusten, käsitysten ja elämäntavan kuvaamiseen. Laadullinen tutkimus on yleensä eettistä ja selkeää. Teoreettisiin tuloksiin vaikuttavat aina tutkijan käsitykset ilmiöstä, mitä merkityksiä tutkittavalle ilmiölle on annettu ja mitä välineitä tutkimuksessa käytetään. Sisällönanalyysi on tekstianalyysia, jossa etsitään tekstin merkityksiä, ja on näin ollen myös objektiivinen ja systemaattinen metodi. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Vaikka sananlaskut eivät kansanperinteenä ole kenenkään omaisuutta, olen jättänyt analyysini jokaisen sananlaskuesimerkin perään viitteen sen kerääjästä tai toimittajasta sekä ensijulkaisun ajankohdan. Se antaa näkökulmaa sananlaskun ilmestymishetkeen, ja vaikka teosten vertailu ei pääasiassa kuulu tutkimukseeni, jätän mahdollisuuden sen huomioimiseen kuitenkin.

4 NAISTEN VERTAAMINEN ELÄIMIIN SUOMALAISISSA SANANLASKUISSA

Tässä luvussa tarkastelen sitä, mihin eläimiin naisia verrataan, ja mitä sananlaskut kertovat naisen tehtävästä, ominaisuuksista ja ihanteista maatalousyhteiskunnan tyttärenä, naimattomana naisena, miniänä ja vaimona. Sitten tutkin vielä, mikä on naisen asema ja arvo sananlaskujen mukaan. Kategorisoin sananlaskut havaintojen perusteella. Aluksi jaottelen taulukkoon eläimet, jotka aineistoni sananlaskuissa esiintyvät, ja esittelen niiden merkitystä ihmisille.

Sananlaskuissa on eroja siinä, verrataanko naista johonkin tiettyyn eläimeen ja sen kohteluun vai sen ominaisuuteen. Esimerkiksi vaimon pitoa verrataan useasti hevosen pitoon ja tyttären naittamista hevoskauppoihin. Verrata voi myös toimintaa, kuten koiran haukkua ja vaimon torumista, tai ominaisuutta, kuten hyvää hevosta ja kaunista vaimoa. Analyysissani käsittelen kohtelua, toimintaa ja ominaisuuksia yhdessä, jotta lukujen aihealueiden kokonaiskuva säilyy.

4.1 Eläimet, joihin naisia verrataan

Aineistossani on 72 eläimiä ja naisia vertaavia sananlaskuja. Eri eläimiä on yhteensä 15 ja yksi pelkkä eläin. Olen yhdistänyt samaksi eläimeksi kaikki samaan lajiin kuuluvat, kuten hevoset, tammat, ruunat ja varsat, kuten myös lehmät, naudat ja vasikat sekä vuohet, pukit ja kutut. Erikseen olen listannut eri lajit, kuten linnut, harakat, kanat ja käet sekä kalat ja kiisket. Yhdessä sananlaskussa verrataan keskenään naista ja kahta eläintä (hevonen ja kana) ja yhdessä naista ja kolmea eläintä (tamma, vuohi ja kiiski).

Taulukko 1. Eläimet aineiston sananlaskuissa.

Eläin	Lukumäärä		
Hevonen	24	Lammas	2
Koira	11	Lintu	2
Vuohi	7	Susi	2
Nauta	5	Harakka	1
Sika	5	Jänis	1
Kana	4	Kala	1
Karhu	3	Käki	1
Kissa	3	Eläin	1
Kiiski	2	Yht.	72 (75)

On loogista, että eläinvertauksissa suosituimmiksi nousevat ne eläimet, jotka olivat maatalousyhteisössä tärkeimpiä. Vertaukset villi- ja riistaeläimiin ovat vähäisempiä. Lintulajeista mukana on vain käki ja harakka ja kalalajeista kiiski. Mukana ei ole kuitenkaan esimerkiksi hirveä, hiirtä, nääteläimiä, matelijoita tai sitten poroa, joka on ollut pohjoisessa saamelaiskulttuurissa tärkeä.

4.1.1 Kotieläimet

Eläimistä yleisin on ehdottomasti hevonen (24). Hevonen on vanhastaan katsottu yhteisön kannalta tärkeimmäksi työn kannalta ja näin ollen miehen eläimeksi (mm. Övermark 2015). Naisen ja hevosen kohtelua kuvataan muun muassa seuraavilla sananlaskuilla:

- (1) Joka on julma juh dallensa, se on valju vaimollensa (Lönnrot 1842).
- (2) Hevosta ku henkii, akkoa ku renkii (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (3) Muijaa ja hevost ei saa toiselle lainaa (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (4) Waiwaisella waimo caunis, köyhällä hyvä hewoinen, sitä caicki caulaele, se cauwas ajettane (Florinus 1702).
- (5) Talli on seisoa hevoisten, sauna akkain asua (Lönnrot 1842).

Naisen kanssa elämistä verrataan hevosen pitoon, ja välillä hevonen nostetaan jopa naista korkeammalle, kuten esimerkissä 1 ja 2. Nainen on hevosen tapaan miehen omaisuutta, josta kertovat oikeastaan kaikki mainitut esimerkit, mutta erityisesti esimerkki 3. Jos nainen on kaunis tai hevonen on hyvä, esimerkin 4 mukaan on myös metaforisesti vaara, että joku nappaisi nämä itselleen. Nainen saa kuitenkin mieluummin asua sivummalla, kuten hevonen tallissa (esimerkki 5).

Toiseksi useimmin aineistoni sananlaskuissa esiintyy koira (11). Yleisesti sananlaskujen koiraa voidaan pitää joko ihmisen parhaana ja uskollisena ystäväenä tai sitten halveksittuna, tyhmänä, alistuvana ja nöyristelevänä olentona, ja ainakin Raamatun sananlaskuissa koira esitetään hyvin negatiivisessa valossa. (Häkkinen 2002: 50, 56.) Omassa sananlaskuaineistossani naista ja koiraa verrataan useimmiten käyttäytymisen kannalta.

- (6) Coira otta oxennuxens; paha waimo andimens (Florinus 1702).
- (7) Tyttönä coiran ase (Florinus 1702).
- (8) Paha on pureva koira, paha waimo riiteliä (Lönnrot 1842).
- (9) Vihainen koira paha, kiukkuinen waimo pahempi (Lönnrot 1842).
- (10) Paha waimo toruvainen, hyvä koira haukkuvainen (Lönnrot 1842).

Esimerkki 6 käsittelee sitä, miten koira syö oksennuksensakin, ja paha vaimo tekemänsä ruoat. Tyttöillä ei ole keinoja puolustaa itseään kuin puremalla esimerkissä 7, johon Florinus on lisännyt selvennyksen *eli purimet* (1702). Vaimojen kiukkuisuudesta puhutaan paljon. He ovat kuin purevia ja vihaisia koiria esimerkeissä 8 ja 9, mutta yhdeksännessä ja kymmenennessä esimerkissä koiran haukku ei ole lainkaan niin paha, kuin jos vaimo aukaisee suunsa toruakseen jostakin. Esimerkkien perusteella moittivaa vaimoa kuunnellaan siis jopa vähemmän kuin haukkuvaa koiraakaan, eikä hänen puhettaan oteta vakavasti. Yhdessäkään aineistoni koiran ja naisen toimintaa vertaavassa sananlaskussa ei ole koiran positiivisia ominaisuuksia, kuten uskollisuutta tai ystävällisyyttä.

Vuohen (7) ja ihmisen historia on pitkä. Siitä saa samantyyppisiä maataloushyödykkeitä kuten lehmästä, eli maitoa, voita ja nahkaa.

- (11) Laiha wuohi kytkeysä, waimo miehen andimella (Florinus 1702).
- (12) Vuohen voi, vaimon tavara: niitä ei tarvita talossa (Lönnrot 1842).
- (13) Vuohi vaivaisen eläin, huora vaimo vanhan miehen (Lönnrot 1842).
- (14) Vuohi vaivaisen eläin, tyttölapsi onnettoman (Lönnrot 1842).

Vuohi on sananlaskuesimerkkien mukaan melko turhanpäiväinen olento. Todennäköisesti siksi, että vuohi on pienempi eläin kuin lehmä ja tuottaa vähemmän maitoa. Esimerkki 11 kertoo, kuinka mies säännöstelee vaimon ruokaa, joka on yhtä vähäistä kuin vuohen ruoka. Esimerkissä 12 vuohen voi ei vedä vertoja lehmänmaidosta valmistetulle voille, samoin kuin ei vaimon omaisuus ole tarpeen miehelle. Esimerkkien 13 ja 14 mukaan Vuohi on niin tarpeeton, ettei se tuo taloon oikeastaan mitään, niin kuin ei vanha nainen ole enää hyödyksi, eikä tytär tuo taloon vaurautta.

Neljäs eläin, jota ihminen on jalostanut pitkään, on nauta (5). Jos hevosta pidettiin miehen eläimenä, lehmä oli naisen eläin (ks. mm. Övermark 2015).

- (15) Ämmät kyllä olutta juowat, cuin naudat wettä (Florinus 1702).
- (16) Ennen lehmättä kesällä, ennenkuin jouluna akatta (Lönnrot 1842).
- (17) Lähtee ämmäns kans kinaamaan taikka vasikan kans juoksemaan (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (18) Riidellä akan kanssa kuin juosta koppia hullun vasikan kanssa (Laukkanen & Hakamies 1978).

Esimerkissä 15 voisi tulkita, että olut on vanhastaan miesten juoma, mutta tässä myös vanhemmat naiset hörppivät sitä kuin naudat vettä. Esimerkissä 16 vaimo on tärkeä, koska hän järjestää koko joulun ja siihen kuuluvan ruokatarjoilun samaan tapaan kuin lehmä tarjoaa maidon, joka on myös tärkeää. Esimerkit 17 ja 18 väittävät, ettei naisen kanssa kannata riidellä eikä kinastella, koska se on

aivan turhaa eikä johda mihinkään. Tämä kuulostaa samantyyppiseltä ajatukselta, kun edellisessä kappaleessa verrattiin naisen toruvaa puhetta ja koiran haukkua.

Sika (5) on suosittu hahmo suomalaisissa sananlaskuissa ja usein vertauskuvana vaatimattomalle, laiskalle ja arkiselle ihmiselle (Lauhakangas 2013: 166).

(19) Udella sika liho, waimo laiska taikinalla (Florinus 1702).

(20) Vaimo ja sika elävät aitasta (Lönnrot 1842).

(21) Akkaa ja sikkaa ei pijätä mikkää (Laukkanen & Hakamies 1978).

(22) Sika ja akka ovat kesyimmät kotieläimet (Laukkanen & Hakamies 1978).

Esimerkin 19 mukaan vaimo ei saa olla laiska tai hän on kuin sika. Se korostaa ajankuvan työnteon tärkeyttä. Esimerkki 20 muistuttaa vaimon tärkeimmän tehtävän olevan kodinhoito, ja aitassa hän todennäköisemmin oli hyödyksi. Älykkyyttä tai hienovaraisuutta ei sikaan aineistoni perusteella liitetä, mutta seuraava esimerkki 21 on vihje naisen voimakkaasta tahdonvoimasta. Esimerkki 22 kuitenkin kumoaa sen todetessaan, että sika ja akka ovat yhdenveroiset ja helppoja käsitellä.

Muut kotieläimet, kuten kana (4), kissa (3) ja lammas (2) kertovat erityisesti niiden stereotyyppisistä luonteenpiirteistä.

(23) Yksittäin piijat naidaan, yksittäin lampaatki keritään (Lönnrot 1842).

(24) Lampaan ääni on vähä, vaimon ei väheäkään (Lönnrot 1842).

(25) Kanan laulu, piian nauru, niitä ei tarvita talossa (Lönnrot 1842).

(26) Naisen nauru ja kanan laulu ei tiä hyvää (Laukkanen & Hakamies 1978).

(27) Naista ja kissaa täytyy aina lyödä, jos ne ei tee pahaa niin ne ajattelee (Laukkanen & Hakamies 1978).

Lampaasta ei löytynyt kuin kaksi sananlaskua, mutta kumpikin korostaa vaatimattomuutta. Esimerkin 23 piika on vain yksi muiden joukossa, joka odottaa naimisiin pääsyä kuin lammas kerimistä. Esimerkki 24 kertoo vaimon mitättömästä oikeudesta saada ääntä kuuluviin. Lampaan ääntä ei pidetä symbolina vahvuudelle, ja jos vaimon ääni on vielä vähäisempi, sitä ei käytännössä ole ollenkaan. Kanan kaakatus ja naisten nauru ovat esimerkkien 25 ja 26 mukaan turhia epämieluisia ääniä. Esimerkin 27 kissa on paha olento, jota sopii kurittaa niin kuin vaimoakin.

Kotieläimiä käsittelevien sananlaskujen mukaan naista pidetään siis kuin yhtenä talon eläimistä. Huomion kiinnittää myös se, että vuohesta on esimerkkejä enemmän kuin naudasta, joka kuitenkin on ollut erittäin tärkeä hyötyeläin. Sitä selittää luultavasti se, että vuohen pienuus ja vähäisyys nautaan verrattuna on hyvä vertauskohta myös naiselle, joka ei paljoa näy eikä kuulu.

4.1.2 Villieläimet, linnut ja kalat

Jonkin verran sananlaskuissa on myös suomalaisia villieläimiä, kuten karhuja (3) ja susia (2). Erätalouden suomalaisheimoille karhu oli mahtavin ja kunnioitetuin eläin, josta kertovat muun muassa sen monet kutsumanimet. Pohjoiseuraasialaiset kansat uskoivat, että ensimmäinen karhu syntyi taivaassa, kuten Otavan tähdistössä. Karhu oli pyhä ja myyttinen olento, joka käy ilmi esimerkiksi karhunpeijaisista, jossa karhu kaadettiin, sitä juhlittiin ja sen luut palautettiin metsään kalevalaisten runojen ja laulujen säestämänä, jotta se palaisi taivaalliseen alkukotiinsa. Vasta maatalouskulttuurissa karhu leimattiin pahaksi, koska se tuhosi viljasatoa ja kävi karjan kimppuun (Klemettinen 2002: 134–135, 142.) Susi puolestaan voidaan nähdä joko haittaeläimenä, luonnonvarantona, uhanalaisena lajina tai erämaiden symbolina. Koira-eläimenä sen ominaisuuksiin kuuluvat rohkeus, lempeys, turvallisuus, varovaisuus, älykkyys, uteliaisuus, sosiaalisuus ja uskollisuus. Se kuvasti hedelmällisyyttä ja vahvuutta, kunnes keskiajan teologit eläimellistivät pahuuden. Raamatun susi on julma, verenhimoinen ja epärehellinen raatelija. Uskomus suden pahuudesta elää yhä. (Vilka 2002: 280–281.)

Aineistoni sananlaskut ovat syntyneet luultavasti kristillisessä maatalouskulttuurissa, jossa karhu ja susi ovat vaarallisia ja pahantahtoisia olentoja.

- (1) Surma hepo suitsitta, karhu akka kahleitta (Lönnrot 1842).
- (2) Susi suitseton hevonen, karhu nainen haltiaton (Lönnrot 1842).
- (3) Susilla ja akoilla on maailma pilattu (Laukkanen & Hakamies 1978).

Tyyppien 1 ja 2 esimerkkejä aineistossani oli useampi. Naiseen ei liitetä käsityksiä karhun pyhydestä tai suden salaperäisyydestä ja perhekeskeisyydestä. Esimerkkieni mukaan käy ilmi, että jos hevosta tai naista ei joku pidä vallassaan, heistä tulee petoeläimiä, ja kohtalo on surkea. Erityisesti esimerkki 3 on lyhyt mutta ytimekäs toteamus siitä, ettei susissa ja naisissa ole mitään hyvää.

Vanhana riista-eläimenä jänistä (1) ei näy usein sananlaskuissa. Se johtuu mahdollisesti siitä, ettei jäniksellä ollut maatalousyhteiskunnassa niin suurta arvoa kuin pyyntikulttuurissa.

- (4) Jaloissa jäniksen voitto, akan kehnon kielessänsä, miehen mielessä jalossa (Lönnrot 1842).

Sananlaskuesimerkki 4 tiivistää jo aiemmin tulleen metaforisen idean: yhtä kuin jänistä on perinteisesti pidetty nopeana juoksijana, nainen pärjää puheenlahjoillaan ja mies järjenjuoksullaan. Tämä esimerkki ei kuitenkaan kerro sitä, mitä kehnoa nainen puhuu ajattelematta ja mitä jaloa miehen mielessä liikkuu sanomatta, koska puhe ja järki ovat kuitenkin melko vahvasti yhteydessä toisiinsa.

Linnuista (lintu 2, harakka 1, käki 1) ja kaloista (kala 1, kiiski 2) löytyi joitakin esimerkkejä.

- (5) Ei oo neioist nauravast eikä kalast karkaavast (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (6) Hupina käki metsässä, neito nuori nuotehessa (Lönnrot 1842).
- (7) Lauluansa lintu kaunis, taitoaan taloinen tyttö (Lönnrot 1842).
- (8) Laulusta linnut tunnetaan ja tavoista pahat akat (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (9) Naisilla ja harakoilla on yhtä suuri halu kiiltäviin (Laukkanen & Hakamies 1978).

Esimerkissä 5 toistuu se, ettei nauraminen olen hyväksi, koska se on yhtä tarpeetonta kuin karkaava kala. Nuoret naimattomat naiset on kuvattu sananlaskuissa melko positiiviseen sävyyn, mutta esimerkki 6 pitää heitä hupina ja esimerkin 7 kotityöt taitava tyttö on yhtä hyvä kuin kauniisti laulava lintu. Esimerkki 8 taas vertaa pahoja akkoja lintuihin, joilla ei ole niin kaunis ääni. Esimerkki 9 yleistää naisen olevan kiinnostunut kiiltävistä, todennäköisesti kauniista asioista, kuten harakan on tyypillisesti kansanuskomuksissa väitetty olevan.

Yksi erityisistä huomioista on se, ettei eläinten positiivisia ominaisuuksia verrata naisiin. Vain linnun laulu on kaunista kuin taitavan nuoren naisen talosta huolehtiminen. Myös stereotypiat eläinten luonteenpiirteistä elävät vahvoina. Ehkä juuri siksi toiset eläimet ovat suositumpia vertauskohteita kuin toiset, jotka ovat neutraalimpia, kuten tässä tapauksessa voimakas karhu ja hiljaisempi hirvi tai pieni ja mitätön kiiski ja vaikka tavallinen ahven.

4.2 Naisten elämänvaiheet vertauksissa

Tässä luvussa esittelen sananlaskut, jotka kuvailevat naisen elämänkaarta tyttärestä vaimoksi. Heidän ominaisuuksiaan ja olemassa oloaan verrataan eläimiin ja eläintenpitoon suoraan tai epäsuorasti metaforisesti. Jotkut sananlaskut kehottavat naisia toimimaan tietyllä tavalla ja kertovat suotuisista luonteenpiirteistä.

4.2.1 Tyttäret

Tyttäret eivät tuoneet taloon varakkuutta, vaan veivät sitä myötäjäisten myötä mennessään naimisiin. Aateliston joukosta tavallisen kansan keskuuteen levinnyt tapa jättää omaisuus vanhimman pojan perittäväksi johti siihen, että avioparin tavoite oli saada poikalapsi jatkamaan suvun nimeä. (Miettinen 2012: 27). Näin on myös eläinvertausten ulkopuolelle jäävässä Florinuksen (1702) esimerkissä *lästä poica naitetan, tytär cawas caiwatan*. Se kertoo, että oli parempi pitää poika lähellä, mutta naittaa tytär kauemmaksi. Florinuksen itse lisäämä selventävä kommentti kertoo sen, eli *lästä paras naida, cauca hewoisen cauppa*.

- (1) Tallissa hevoisen kauppa, kanan kauppa karsinassa, neidon nelisnurkkaisessa (Lönnrot 1842).
- (2) Tanterella tamman kauppa, tyttären ison tuvassa (Lönnrot 1842).
- (3) Kala se on kiiskiki, lapsi se on tytärki (Lönnrot 1842).
- (4) Varsa vaivaisen hevoinen, tytär lapsi tyhjän eukon (Lönnrot 1842).
- (5) Tyttäre työst ja hevose hiest ei lukkuu lasketa (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (6) Tyttäre tyä ja heossonta o yhtä kuittii. (Laukkanen & Hakamies 1978).

Tyttären naittamista verrataan hevoskauppoihin esimerkeissä 1 ja 2. Esimerkin 3 mukaan voi metaforisesti tulkita, että tytär on joka tapauksessa rakas perheelleen ja lapsi niin kuin poikakin, vaikka hän onkin kuin pieni ja näkymätön kiiski kalojen joukossa. Tytär ei kuitenkaan oletettavasti kotitalon köyhtymisen vuoksi ole toivottu lapsi sananlaskussa 4. Tyttäret eivät myöskään ole avuksi talon töissä ainakaan esimerkkien 5 ja 6 mukaan, joissa heidän työtään verrataan hevosen hieken ja sontaan.

4.2.2 Naimattomat naiset

Yhteisöt ovat kautta aikojen kontrolloineet perimistä, maanomistusta ja avioliittoa, koska ne ylläpitivät yhteisön suhteita. Tällainen hierarkkinen isältä pojalle -järjestelmä säilyi vahvana 1900-luvulle asti. Naisen odotettiin aivoituvan nuorena isänsä kodista aviomiehen kotiin. Naimattomaksi jäänyt talontytär jäi yleensä toimittamaan erilaisia palvelustöitä eli piikomaan. Jos hänellä ei ollut palveluspaikkaa, häntä kutsuttiin irtolaiseksi. Epävirallinen nimitys *vanhapiika* muodostui vuosisatojen kuluessa: henkilö oli yhä naimaton piika, mutta samalla vanha. (Miettinen 2012: 81, 91.)

- (1) Piika ei ole ihminen, vuohi ei ole eläin, tamma ei ole hevoinen, kiiski ei ole kala, rovet ei ole astia, pata ei ole kattila (Lönnrot 1842).
- (2) Maahan silmät maatun piian, aholle hevon ajetun (Lönnrot 1842).

Esimerkin 1 kaltaisia sananlaskuja löytyi aineistostani monessa eri versiossa. Siinä arvostellaan olioiden prototyyppisiä ominaisuuksia: nuori naimaton nainen ei kuvasta yleistä mielikuvaa ihmisestä, kuten ei vuohi eläimen, kiiski kalan, rove eli tuohikori astian tai pata kattilan prototyyppiä. Esimerkki 2 muistuttaa ajankuvan tärkeydestä olla koskematon ennen avioliittoa, tai muuten joutuu häpeämään.

4.2.3 Miniät

Kun nainen pääsi nousemaan piiasta vaimoksi miehen sukukuntaan, ei alku aina ollut helppo:

- (1) Niin on neiti taattolessa, kuin marja hyvällä maalla, niin miniä miehelässä, kuin koira pahassa säässä (Lönnrot 1842).
- (2) Nii o minjä mieheläs niinku koira kahlehis (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (3) Miniä on kun elläin, vaan ei pietä kytkyvessä eikä saavista syötetä (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (4) Hevostansa hullu kiitti, mieletön miniätänsä, epätieto tyttöänsä (Lönnrot 1842).
- (5) Harvoin koira kiitetään, miniää ei milloinkaan (Laukkanen & Hakamies 1978).

Miniän asema ei ole korkea, koska häntä verrataan pahassa säässä olevaan ja kahlittuun koiraan esimerkeissä 1 ja 2. Esimerkki 3 kertoo häntä kohdeltavan melkein kuin eläintä. Tytärten ja miniöiden puhe ei myöskään paina juuri mitään esimerkeissä 4 ja 5, jopa vähemmän kuin hevosen ja koiran.

4.2.4 Vaimot

Varhainen uuden ajan yhteiskunta ja sen lait perustuivat maanviljelylle ja sen jatkuvuudelle. Maaomaisuus oli miesten hallinnassa, ja naiset toivat heille myötäjäisinä ja perintönä lisää maata ja lapsia perillisiksi. Lait pyrkivät siihen, että maaomaisuus pysyisi miehen suvun hallinnassa. Vaimon asema oli naiselle vahvin. Se antoi kunniallisuuden sekä vakauden yhteisön jäsenenä, käräjillä ja viranomaisten kanssa. (Miettinen 2012: 81–82, 91.) Sananlaskujen vaimo on kuitenkin enimmäkseen koriste ja toruva haitta:

- (1) Hyvä on jouheva hevonen, paha vaimo hapsellinen (Lönnrot 1842).
- (2) Rikkaan hyvä hevoinen, rahallisen vaimo kaunis (Lönnrot 1842).
- (3) Ämmä ja hevoonen tarttee olla korianlaane, jota aina katteloo (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (4) Kaikkeen silmä tottuu: huonoon hevoseen ja rumaan akkaankin (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (5) Kaukaa ämmä ja likiltä hevonen (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (6) Kolme on miehellä pahoa: yksi vuotava venoinen, toinen heittiö hevoinen, kolmansa toruja akka (Lönnrot 1842).

Kaikkein eniten vaimoa verrataan hevoseen. Esimerkit 1-4 korostavat, että vaimon kauneus on yhtä tärkeää kuin hevosen kunnollisuus. Esimerkki 1 löytyy jonkinlaisessa muodossa jo Florinuksen (1702) teoksesta, jossa hän selventää ”hapsellisuutta” merkinnällä *hajalla hiuxin*. Esimerkki pitää siis

kauniina hyvähänätäistä hevosta, mutta naisen hiukset eivät mielellään sovi olla valtoimenaan. Esimerkissä 5 naisen ulkonäköä arvostellaan ja verrataan hevoseen, mikä ei tässä tapauksessa taida olla positiivista. Esimerkissä 6 vaimo ei saa torua miestä, tai hän on yhtä paha kuin huono hevonen.

Vaimoja ei myöskään oteta sananlaskuissa vakavasti:

- (7) Oma mieli miehen mieli, vaimojen vasikan mieli (Lönnrot 1842).
- (8) Akkojen puhe ja kanojen laulu (Lönnrot 1842).
- (9) Naisen miel, koeran pier (Lönnrot 1842).
- (10) Ämmän järki ja kutun voi (Laukkanen & Hakamies 1978).

Vaimojen järkeä ja puhetta verrataan esimerkeissä 7-10 eläinten vähäpätöisinä pidettyihin ominaisuuksiin. Vasikan mieli, kanojen laulu, koiran pieru ja kutun voi ovat yhteisölle tarpeettomia. Yksikään aineistoni sananlasku ei kannusta naisia ajattelemaan tai puhumaan. Se johtuu kai siitä, ettei se olisi ollut kannattavaa patriarkalisessa yhteiskunnassa, joka perustui miehen suvun jatkamiseen ja rikastuttamiseen. Tasa-arvoa tavoitellessa kaikki satavuotiset lait olisi täytynyt järjestää uudelleen, mikä olisi aiheuttanut yhteiskunnassa paljon epävarmuutta ja pelkoakin.

4.3 Naisen asema ja arvo perheyhteisössä

Tässä luvussa tarkastelen naisen arvoa ja asemaa perheessä ja yhteiskunnassa sananlaskuesimerkkien kautta. Ensiksi kerron, mikä merkitys naisella oli maatalousyhteiskunnan kirjanpidossa, miten heihin suhtauduttiin leskenä ja kuinka naisen valta isännän yli oli sopimatonta.

4.3.1 Naisen asema

Veronmaksukykyinen mies oli maatalousyhteiskunnan asiakirjoissa kotitalouden pää ja nainen aina hänen alaisensa. Siksi miehet merkittiin maa- ja asiakirjoihin, mutta naiset voitiin jättää pois. Henkikirjojenkin ulkopuolelle jää paljon merkitsemättömiä naisia, jotka eivät ole kenenkään vaimoja tai sisaria. (Miettinen 2012: 67, 80–81.) Ongelmallinen tilanne syntyi, jos aviomies viipyi esimerkiksi sodassa tai katosi. Nainen oli yksin, muttei naimaton eikä leski. Hänen täytyi hoitaa yksin sekä omia että aviomiehensä asioita, jolloin hänen oli pakko olla omatoiminen. Leskinaisten toimiminen esimerkiksi miehiensä jättämissä viroissa ei ollut tuntematonta 1600-luvulla ja sen lisäksi he työskentelivät usein oluenmyyjinä ja torikauppiaina, mikä ei virallisissa asiakirjoissa aina näy. (Miettinen 2012: 72, 116.)

- (1) Ämmällinen trenki ja pojillinen kissa ja leskimorsian ovat yhdenarvoiset (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (2) Sotamiehen akka ja kalamiehen koira jäävät rannalle itkemään (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (3) Ei hevone hikkeessä kuole eikä akka itkuusa (Laukkanen & Hakamies 1978).

Ensimmäisen esimerkin mukaan leskinainen jäi yhteiskunnan ulkopuolelle, koska hän oli tarpeeton kuin renki, jolla on vaimo tai kissa, jolla on poikasia. Toinen esimerkki vertaa vaimoa ja koira, jotka isännän katoamisen jälkeen jäävät avuttomina itkemään perään. Kolmas esimerkki toteaa kuitenkin, että vaimon itku on hevosen hien lailla lopulta harmitonta.

Sananlaskuaineistostani löytyi jonkin verran esimerkkejä, joissa mies hallitsee vaimoa ja kehottaa pitämään tämän kurissa.

- (4) Annettiin aikoinani juoda juossehen hevosen, appaa ajetun ruunan, syödä vaimon jauhanehen (Lönnrot 1842).
- (5) Itse mies vaimon hallitsee, porvari pukkinsa päin. (Lönnrot 1842).
- (6) Kyllä koiran pitää totella ja vaimon (Laukkanen & Hakamies 1978).
- (7) Ämmää ja kissaa pitää potkasta (Laukkanen & Hakamies 1978).

Esimerkissä 4 vaimo on taas verrattavissa hevoseen, jolle ruoka annetaan työn jälkeen. Esimerkki 5 kiteyttää ajatuksen perheen arvojärjestyksestä: mies hallitsee vaimoa kuin eläintä. Esimerkissä 6 nainen ja koira ovat samanvertaisesti miehen alamaisia. Esimerkki 7 sisältää ennakko-oletuksen kissan pahuudesta (ks. luvun 4.1.1 esimerkki kissasta ja ämmästä) ja käskee kurittamaan vaimoa ja kissaa.

Naiset eivät kuitenkaan olleet pelkkiä alistujia. Naisten väkivaltaisuus oli tunnistettua, vaikka miehen kunnialle ei sopinut, että hän olisi esimerkiksi kuollut vaimonsa toimesta. Auktoriteettisen isännän tuli hillitä tunteensa, mutta pidettävä ohjat käsissään, tai hän joutui pilkan kohteeksi yhteisön ja Jumalan edessä. Tämän vuoksi naisten väkivaltaisuutta saatettiin jopa piilotella. Naisen elämä oli kokonaan riippuvainen miespuolisista sukulaisista, joka saattoi johtaa epävakaiseen käytökseen tai kurjaan kohtaloon. (Miettinen 2012: 125–126, 129.)

- (8) Häpiä hewon purema; häpiämbi waimon lyömä (Florinus 1792).
- (9) Surmaksi sudella valta, vahingoksi on vaimollaki (Lönnrot 1842).
- (10) Susi suitseton hevonen, karhu vaimo vallallinen (Lönnrot 1842).

Esimerkki 8 puhuu juuri mainitsemastani miehen kunnia. Isännän vakaudesta kertoo se, että nainen ja hevonen ovat hänen hallinnassaan. Esimerkki 9 ja 10 muistuttavat siitä, ettei vaimo saa käyttää valtaa miehen yli. Ne kuvaavat prototyyppistä pahaa sutta ja vaarallista karhua, jotka eivät osaa käyttää valtaa hyvään (ks. luvun 4.1.2 esimerkit karhuista ja susista).

4.3.2 Naisen arvo - tavoitteena naisesta eroon pääseminen

Kuten kaikki analyysini kategoriat, myös tämä muotoutui täysin havaintojeni perusteella. Huomasin sananlaskuja kerätessäni, että monessa niistä pyritään pääsemään vaimosta eroon, usein tämän äkäisyyden ja toruvaisuuden vuoksi, kuin hevosesta, joka ei enää ole hyödyksi.

- (11) Olin minä colmesa cowasa: Orihisa ontuwasa, wenhesä wuotawasa, waimosa elkipahasa; Tapoin minä onduwan orihin, poldin wuotawan wenehen, pääsin cahdesta pahasta, waan en pääsny colmannesta, ilman taudin tappa-mata, cowa onnen ottamata (Florinus 1702).
- (12) Pääsen kolmesta pahasta: venehestä vuotavasta, hevosta pakenevasta, akasta ähisevästä: venehen tulella poltan, hevoisen hukille syötän, akan taudilla tapatan (Lönnrot 1842).
- (13) Ennen ottaa sian kun akan: ku sikahan suuttuu, niin sen saa tappaa, muttei akasta pääse millään (Laukkanen & Hakamies 1978).

Esimerkin 11 kaltaisia eri versioita oli jokaisessa aineistoni teoksessa, joten se on varmasti vanha laajalle levinnyt sananlasku. Sen mukaan miehen kolme koetusta elämässä ovat vuotava vene, huono hevonen ja paha vaimo. Esimerkit 11 ja 12 neuvovat pääsemään näistä eroon polttamalla veneen, tappamalla hevosen ja odottamalla, että vaimo kuolee johonkin tautiin. Moraali ei kuitenkaan anna kohdella naista kuin sikaa, joka 13. esimerkin sananlaskun mukaan voidaan tarvittaessa tappaa myös.

Sananlaskujen mukaan näyttää siltä, että hevonen on tässä tapauksessa tärkeämmässä asemassa:

- (14) Autuahan akka kuoli, vaivaisen hevonen vaipui (Lönnrot 1842).
- (15) Osakkaalta akka kuoli, hevonen osattomalta (Lönnrot 1842).

Esimerkkien 14 ja 15 mukaan vaimon ei tarvinnut olla edes paha, että tämän kuolemaa odotettiin. Hevosen menetys oli sen sijaan suurempi. Havaitsin myös, ettei tämänkaltaisia sananlaskuja ollut aineistossa vaimon näkökulmasta. Mies saa sananlaskuissa kurittaa vaimoaan, mutta vaimoa pidetään pahana, jos hän nostaa ääntään tai yrittää käyttää valtaansa. Suurempia syitä vaimosta eroon pääsemiseen ei ole tiedossa, mutta luultavasti kyse on jonkinlaisesta kansanhuumorista, koska todellisuudessa emännän menetys oli talolle aina suuri murhe (Keltikangas-Järvinen 2010: 226).

Sananlaskut kuvaavat osuvasti aikansa käsitystä naisten elämänvaiheista. On otettava huomioon kuitenkin se, että ne eivät välttämättä edusta miesten – saati kaikkien miesten – näkökulmaa asiaan, vaan voivat olla myös naisten kehittämiä toteamuksia kokemuksistaan, kuten *miniä on kun elläin, vaan ei pietä kytyyessä eikä saavista syötetä*. Muussa tapauksessa jää ihmeteltäväksi, miksi vaikeuksille ei tehty mitään, kun ongelmat kuitenkin olivat tiedossa.

5 PÄÄTÄNTÖ

Tässä tutkielmassa olen tutkinut sisällönanalyysin avulla naisia ja eläimiä tai heidän ominaisuuksiaan vertaavia sananlaskuja, jotka ovat ilmestyneet kolmessa eri sananlaskukokoelmassa 1700–1900-luvuilla. Tavoitteeni on ollut laajentaa lingvistikalla tasolla aiempaa sananlaskututkimusta ja koota nykyaikaista näkökulmaa suomalaisen kansanperinteen kuvaamiseen naisten ja eläinten arvostamisen ja heidän oikeuksiensa osalta. Sananlaskuja tulkitessani olen hyödyntänyt myös metaforan ja prototyyppisyyden käsitteitä, koska sananlaskut ovat hyvin kielikuvallisia ja eläimiin liitetyt mielikuvat niiden ominaisuuksista ovat vaikuttaneet vertauskuvien syntymiseen.

Ensiksi halusin tietää, mihin eläimiin naisia verrataan suomalaisissa sananlaskuissa. Naisia ja eläimiä vertaavia sananlaskuja on aineistossani yhteensä 72, kun poimii sananlaskun sen ensimmäisestä esiintymispaikasta ja sulkee ulkopuolelle samojen sananlaskujen eri versiot. Erilaisia eläimiä on 15: koti- ja villieläimiä sekä lintuja ja kaloja. Yleisimmin sananlaskuissa esiintyvät ne, jotka olivat maatalousyhteisössä tärkeimpiä. Hevonen on kaikkein yleisin, sillä tytärten naittamista verrataan esimerkiksi hevoskauppoihin ja vaimon pitoa hevosen pitoon. Välillä hevonen nostetaan naista korkeammalle. Koira on toiseksi yleisin ja sen käytöstä verrataan paljon vaimon käytökseen. Naudan tärkeydestä huolimatta vuohi on kuitenkin sitä suositumpi, mikä saattaa johtua sen vaatimattomuudesta, joka on vanhastaan katsottu naisen hyveeksi. Peto- ja riistaeläinten lukumäärä on vähäisempi. Sellaisia yleisiä eläimiä kuin hirvi, hiiri, nääteläimet, tai matelijat ei ole, kuten ei myöskään pohjoisen saamelaiskulttuurin tärkeää elinkeinoeläintä poroa, mikä merkitsee sitä, että nämä sananlaskut ovat peräisin etelämmästä.

Kolmanneksi tutkin vielä, mikä on sananlaskujen mukaan naisen merkitys perheyhteisössä. Kun miehet merkittiin asiakirjoihin, naiset voitiin jättää pois. Naimattomat ja leskeksi jääneet naiset jäivät monesti yhteiskunnan ulkopuolelle, jonka jälkeen heidän oli pakko olla omatoimisia. Sananlaskuissa heitä verrattiin isäntänsä perään itkevään koiraan. Nainen ja koira olivat myös miehen alamaisia, joita miehen täytyi pitää kurissa. Naista kehoitettiin jopa potkaisemaan kuin kissaa. Ei ollut soveliasta, että nainen olisi käyttänyt valtaansa miehen yli, jolloin miehen täytyi kunniansa vuoksi pitää nainen kahleissa, ettei tämä muuttuisi vallalliseksi sudeksi tai karhuksi. Lopuksi sananlaskut kehottivat jopa pääsemään pahasta vaimosta eroon. Hevosen menetys oli sen sijaan tässäkin suurempi. Äideistä ei löytynyt ollenkaan eläinvertauksia, mikä kertoo siitä, että häntä kohdeltiin luultavasti lempeämmin kuin vaimoa ja tyttäriä.

Suuri asia, joka korostui aiemmissakin sananlaskujen naiskuvaa käsittelevissä tutkimuksissa, on se, että naisia ei verrata eläimiin kovin positiiviseen sävyyn. Positiivisuus on kuitenkin hieman hankala käsite, kun aikakausien tavat ja arvot ovat kovasti muuttuneet. Sellaiset sananlaskut kuin

ämmää ja kissaa pitää potkasta kuvastavat negatiivista ja alentavaa asennetta naista kohtaan, mutta *paha on pureva koira, paha vaimo riiteliä* tarkoittanee vain itse negatiivisesti käyttäytyviä vaimoja. Jos taas ajattelee nykypäivänä sananlaskua *tanterella tamman kauppa, tyttären ison tuvassa* voisi sen tulkita negatiivisesti naisen olevan kauppatavaraa kuin hevosen, mutta sananlaskun keruuajankana 1800-luvulla tyttären tärkein tehtävä oli päästä hyviin naimisiin eikä näin ollen ollut negatiivinen asia.

On otettava huomioon myös mahdollinen huumori sananlaskuissa, mutta kansanhuumoria ymmärtääkseen on ensin tunnettava kulttuuri. On kuitenkin kyseenalaista, miksi tällainen huumori koskee enimmäkseen naisia. (Keltikangas-Järvinen 2010: 226.) Aiempien tutkimusten mukaan tämä johtuu luultavasti siitä, että sananlaskujen kerääjät kohtasivat matkoillaan miesten arjen, vaikkakin suvun naispuoliset henkilöt olivat niitä, jotka sananlaskuja eteenpäin enimmäkseen kertoivat. Eläinten oikeuksia ei myöskään oikein tunnettu, jos ontuvan hevosen tai hankalan sian sai niin vain tappaa ja kissaa sai lyödä ja potkaista. Yleensä tilallisen suhtautuminen karjaansa oli kuitenkin käytännöllinen ja huolehtiva, koska karjan hyvinvoinnista riippui myös hoitajan etu, muttei kuitenkaan kieltänyt eläimen hyötykäyttöä (Ylimaunu 2002: 121).

Erikoista on myös, miksi eläinten hyviksi katsottuja piirteitä ja ominaisuuksia ei verrattu naisiin. Vain yksi sananlasku vertaa kauniimmin linnun laulua ja tyttären talontöitä keskenään. Esimerkiksi koiralla ja sudella on paljon positiivisia piirteitä suojelunhaluun, rohkeuteen, älykkyyteen ja luotettavuuteen liittyen (ks. luvut 3.2 ja 4.1.1). Tämä johtuu ilmeisesti maatalouden kehityksestä ja eläinten jalostuksesta hyötykäyttöön sekä kristinuskon saapumisesta. Tällöin pakanallinen aate ihmisten ja eläinten tasa-arvoisesta suhteesta, jälleensyntymisestä sekä karhun pyhydestä ei enää sopinut uuteen elämäntapaan ja uskontoon. Suurin osa sananlaskuista on ilmeisesti siis peräisin kristilliseltä ajalta, koska esikristillinen ajatusmaailma oli kovin erilainen.

Sananlaskuissa on jonkin verran ristiriitaisuutta, esimerkiksi välillä *lampaan ääni on vähä, vaimon ei väheäkään* ja *sika ja akka ovat kesyimmät kotieläimet*, kun välillä taas *akkaa ja sikkaa ei pijätä mikkää* ja *susi suitseton hevonen, karhu vaimo vallallinen*. Joka tapauksessa nämä vaikuttavat olevan jonkinlaisia ihanteita patriarkaalisessa yhteiskunnassa, joka toimi parhaiten niin, että nainen pysyi hiljaa sivussa.

Sananlaskututkija Matti Kuusen mukaan monet tutkijat ovat kiistäneet, että alkuperältään kansainvälisten sananlaskujen perusteella voisi tehdä päätelmiä minkään tietyn kansan luonteesta. Hän itse on sitä mieltä, että yhden henkilön, kylän tai kansan käyttämä sananparsisto on kokonaisuus, jota ei voi tulkita yhden sananparren tai sananparsiryhmän perusteella. Sen sijaan on otettava huomioon sananparsiston koko kirjava kokonaisuus ja tulkittava sen sisäisiä vastakohtaisuuksia ja muutoksia. (Kuusi 1990: 6.) Oman analyysini perusteella tulkiten asian niin, että nimenomaan kansalle ominaisimmat sananlaskut jäävät elämään, vaikka ne olisivatkin kansanvälistä alkuperää.

Ei voi myöskään väheksyä kristinuskon voimakasta vaikutusta, joka muutti kokonaisen ajatusmaailman eläimen ja ihmisen välisestä suhteesta. Olisi kiinnostavaa tietää, mikä olisi ero raamatullisissa ja suomalaisissa pakanallisissa sekä kalevalaisissa sananlaskuissa. Jatkotutkimuksien aiheita voisivat olla myös toiset näkökulmat naisiin, kuten myös yleiseen perhekäsitykseen, lasten asemaan, miehen malliin tai yleiseen suomalaiskuvaan. Voisi verrata myös yleistä naiskäsitystä eri kulttuureissa, jotka edustaisivat jotain muuta kuin raamattuun perustuvia sananlaskuja.

LÄHTEET

Aineisto:

FLORINUS, HENRIK 1987 [1702]: Wanhain suomalaisten tawaliset ja suloiset sananlascut, mahdollisuuden jälkeen monialda cootut, ja nyt wastudest ahkerudella enätyt. Jyväskylä: Gummerus Oy.

LAUKKANEN, KARI & HAKAMIES, PEKKA (toim.) 2017 [1978]: Sananlaskut. Helsinki: SKS.

LÖNNROT, ELIAS 1981 [1842]: Suomen Kansan Sananlaskuja. Tampere: Tampereen kirjapaino Oy/Tamprint.

Kirjallisuus:

ENGELBERG, MILA 2006: Naisesta ei voi tulla miestä: sananlaskujen sukupuolijärjestys. Naistutkimus 3/2006. <http://elektra.helsinki.fi.libproxy.tuni.fi/se/n/0784-3844/19/3/naisesta.pdf>. Viitattu 15.10.2019.

GRANBOM-HERRANEN, LIISA 2012: Suomalaisen sananlaskututkimuksen aikakaudet. Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura ry. Elore, vol 19 2/2012.

http://www.elore.fi/arkisto/2_12/granbom-herranen.pdf. Viitattu 10.10.2019.

GRANBOM-HERRANEN, LIISA 2008: Sananlaskut kasvatuspuheessa – perinnettä, kasvatusta, indoktrinaatiota? Viitattu 15.10.2019.

<https://jyx.jyu.fi/bitstream/handle/123456789/18554/9789513931117.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.

GRANBOM-HERRANEN, LIISA 2010a: Women's place in Finnish proverbs from childhood. – Folklore: Electronic Journal of Folklore 46. <http://www.folklore.ee/folklore/vol46/granbom.pdf>. Viitattu 15.10.2019.

HÄKKINEN, KAISA 2002: Eläin suomen kielessä. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. SKS. Helsinki: Hakapaino Oy.

KAUKONEN, VÄINÖ 1981: Lukijalle. Teoksessa Lönnrot, Elias. Suomen Kansan Sananlaskuja. Tampere: Tampereen kirjapaino Oy/Tamprint.

KELTIKANGAS-JÄRVINEN, LIISA 2010 [2000]: Tunne itsesi, suomalainen. Juva: WS Bookwell Oy.

KLEMETTINEN, PASI 2002: Kurkistuksia karhun kulttuurihistoriaan. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. SKS. Helsinki: Hakapaino Oy.

KUIRI, KAIJA 2012: Johdatus semantiikkaan. Finn Lectura.

KUUSI, MATTI 1971: Naisen arvo Suomen ja Ambomaan sananlaskustossa. Helsinki: Suomalainen tiedeakatemia.

KUUSI, MATTI 1954: Vanhan kansan sananlaskuviisaus: Suomalaisia elämänohjeita, kansanaforismeja, lentäviä lauseita ja kokkapuheita vuosilta 1544–1826. Juva: WSOY, 1990.

- KUUSI, MATTI 2017 [1978]: Sananlaskut ja sananparsikokoelmat. Teoksessa Laukkanen, Kari & Hakamies, Pekka (toim.). Sananlaskut. Helsinki: SKS.
- KUUSI, MATTI 1987: Jälkisanat. Teoksessa Florinus, Henric 1987. Wanhain suomalaisten tawaliset ja suloiset sananlascut. Jyväskylä: Gummerus Oy.
- LAUHA-KANGAS, OUTI 2013: Parempi pyy: Sananparsiopas. SKS. Porvoo: Bookwell Oy.
- MIETTINEN, TIINA 2012: Ihanteista irrallaan: Hämeen maaseudun nainen osana perhettä ja asiakirjoja 1600-luvun alusta 1800-luvun alkuun. Tampere: Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
<https://trepo.tuni.fi/bitstream/handle/10024/66932/978-951-44-8887-0.pdf?sequence=1&isAllowed=y>.
- TIETEEN TERMIPANKKI 1.11.2019: Folkloristiikka:sananparsa. (Tarkka osoite: <https://tieteentermipankki.fi/wiki/Folkloristiikka:sananparsa>)
- TUOMI, JOUNI & SARAJÄRVI, ANNELI 2018: Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. Helsinki: Tammi.
- VEHMASKOSKI, MAILA 1989: Äijät ja ämmät, vaarit ja muorit. Isovanhempien nimitykset suomen murteissa. Kielikello 3/1989. <https://www.kielikello.fi/-/aijat-ja-ammatt-vaarit-ja-muorit-isovanhempien-nimitykset-suomen-murteissa>. Viitattu 12.11.2019.
- VILKKA, LEENA 2002: Susi ympäristöetikon silmin. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. SKS. Helsinki: Hakapaino Oy.
- YLIMAUNU, JUHA 2002: Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkaajina. Teoksessa Ilomäki, Henni & Lauhakangas, Outi (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. SKS. Helsinki: Hakapaino Oy.
- ÖVERMARK, KYLLIKKI 2015: Akoella ja susilla on mualima pilattu – Naisen arvostus Suomen kansan sananparsikirjassa. Examensarbete. Uppsala universitet, institutionen för moderna språk.
<http://uu.diva-portal.org/smash/get/diva2:849193/FULLTEXT02.pdf>. Viitattu 1.11.2019.

LIITTEET

Liite 1. Naisia ja eläimiä vertaavat sananlaskut aineistossa.

Henrik Florinus 1702:

1. Coira otta oxennuxens; paha waimo andimens.
2. Häpiä hewon purema; häpiämbi waimon lyömä.
3. Laiha wuohi kytkyesä, waimo miehen andimella.
4. Olin minä colmesa cowasa: Orihisa ontuwasa, wenhesä wuotawasa, waimosa elkipahasa; Tapoin minä onduwan orihin, poldin wuotawan wenehen, pääsin cahdesta pahasta, waan en pääsny colmannesta, ilman taudin tappamata, cowan onnen ottamata.
5. Tyttönä coiran ase (eli purimet).
6. Udella sika liho, waimo laiska taikinalla.
7. Waiwaisella waimo caunis, köyhällä hyvä hewoinen, sitä caicki caulaele, se cauwas ajettane.
8. Ämmät kyllä olutta juowat, cuin naudat wettä.

Elias Lönnrot 1842:

9. Annettiin aikoinani juoda juossehen hevosen, appaa ajetun ruunan, syödä vaimon jauhanehen.
10. Autuahan akka kuoli, vaivaisen hevonen vaipui.
11. Ennen lehmättä kesällä, ennenkuin jouluna akatta.
12. Hevostansa hullu kiitti, mieletön miniätänsä, epätieto tyttöänsä.
13. Hyvä on jouheva hevonen, paha waimo hapsellinen.
14. Hupina käki metsässä, neito nuori nuotehessa.
15. Itse mies vaimon hallitsee, porvari pukkinsa pään.
16. Jaloissa jäniksen voitto, akan kehnnon kielessänsä, miehen mielessä jalossa.
17. Kala se on kiiskiki, lapsi se on tytärki.
18. Kanan laulu, piian nauru, niitä ei tarvita talossa.
19. Kolme on miehellä pahoja: yksi wuotava venoinen, toinen heittiö hevoinen, kolmansa toruja akka.
20. Lampaan ääni on vähä, vaimon ei väheäkään.
21. Lauluansa lintu kaunis, taitoan taloinen tyttö.
22. Maahan silmät maatun piian, aholle hevonen ajetun.
23. Niin on neiti taattolassa, kuin marja hyvällä maalla, niin miniä miehelässä, kuin koira pahassa säässä.
24. Oma mieli miehen mieli, vaimojen vasikan mieli.

25. Osakkaalta akka kuoli, hevonen osattomalta.
26. Paha on pureva koira, paha vaimo riiteliä.
27. Paha vaimo toruvainen, hyvä koira haukkuvainen.
28. Piika ei ole ihminen, vuohi ei ole eläin, tamma ei ole hevoinen, kiiski ei ole kala, rovet ei ole astia, pata ei ole kattila
29. Pääsen kolmesta pahasta: venehestä vuotavasta, hevosta pakenevasta, akasta ähisevästä: venehen tulella poltan, hevoisen hukille syötän, akan taudilla tapatan.
30. Rikkaan hyvä hevoinen, rahallisen vaimo kaunis.
31. Sotamiehen akka ja kalamiehen koira jäävät rannalle itkemähän.
32. Surma hepo suitsitta, karhu akka kahleitta.
33. Surmaksi sudella valta, vahingoksi on vaimollaki.
34. Susi suitseton hevonen, karhu nainen haltiaton.
35. Susi suitseton hevonen, karhu vaimo vallallinen.
36. Talli on seisoa hevoisten, sauna akkain asua.
37. Tallissa hevoisen kauppa, kanan kauppa karsinassa, neidon nelisnurkkaisessa.
38. Tanterella tamman kauppa, tyttären ison tuvassa.
39. Varsa vaivaisen hevoinen, tytär lapsi tyhjän eukon.
40. Vaimo ja sika elävät aitasta.
41. Vihainen koira paha, kiukkuinen vaimo pahempi.
42. Vuohen voi, vaimon tavara: niitä ei tarvita talossa.
43. Vuohi vaivaisen eläin, huora vaimo vanhan miehen.
44. Vuohi vaivaisen eläin, tyttölapsi onnettoman.
45. Yksittäin piijat naidaan, yksittäin lampaatki keritään.

Laukkanen & Hakamies 1978:

46. Ei oo neiost nauravast eikä kalast karkaavast.
47. Tyttäre työst ja hevose hiest ei lukkuu lasketa.
48. Tyttäre tyä ja heossona o yhtä kuittii.
49. Harvoin koiraa kiitetään, miniää ei milloinkaan.
50. Miniä on kun elläin, vaan ei pietä kyttyvessä eikä saavista syötetä.
51. Nii o minjä mieheläs niinku koira kahlehis.
52. Akkojen puhe ja kanojen laulu.
53. Akkaa ja sikkaa ei pijätä mikkää.
54. Ei hevone hikkeesä kuole eikä akka itkuusa.

55. Kyllä koiran pitää totella ja vaimon.
56. Naisen miel, koeran pier.
57. Naisilla ja harakoilla on yhtä suuri halu kiiltäviin.
58. Naisen nauru ja kanan laulu ei tiä hyvää.
59. Susilla ja akoilla on maailma pilattu.
60. Ämmän järki ja kutun voi.
61. Ämmä ja hevoonen tarttee olla korianlaane, jota aina katteloo.
62. Kaukaa ämmä ja likiltä hevonen.
63. Kaikkeen silmä tottuu: huonoon hevoseen ja rumaan akkaankin.
64. Laulusta linnut tunnetaan ja tavoista pahat akat.
65. Sika ja akka ovat kesyimmät kotieläimet.
66. Ämmällinen trenki ja pojillinen kissa ja leskimorsian ovat yhdenarvoiset.
67. Muijaa ja hevost ei saa toiselle lainaa.
68. Naista ja kissaa täytyy aina lyödä, jos ne ei tee pahaa niin ne ajattelee.
69. Lähtee ämmäns kans kinaamaan taikka vasikan kans juoksemaan.
70. Riidellä akan kanssa kuin juosta koppia hullun vasikan kanssa.
71. Ämmää ja kissaa pitää potkasta.
72. Ennen ottaa sian kun akan: ku sikahan suuttuu, niin sen saa tappaa, muttei akasta pääse millään.